

Hvor store skal kirkegårdsarealerne i Danmark være?

Inspektør H. D. Ørsted-Hansen

»At få opgjort netop den rette størrelse på det areal, der behøves til kirkegårdsudvidelse eller nyanlæg, er en meget vigtig ting«, skriver havearkitekt *Johannes Tholle* i sin kendte kirkegårdshåndbog af 1933, og det er så sandt, som det er sagt.

Var det nu sådan, at der til hver person i en by eller et sogn svarede en gravplads på 3 m², som skulle henligge i 20, 25 eller 30 år, var en beregning ganske ligetil. Så let er det nu ikke; for ligesom fredningsperioden varierer fra sted til sted med et minimum på 20 år, er det åremål (antal fredningsperioder), i hvilket der lægges beslag på det enkelte gravsted, også en variabel størrelse, som kun med tilnærmelse kan beregnes. Desuden er gravstedsstørrelsen, navnlig på landet, men også på »modekirkegårde« (f. ex. Søllerød) meget forskellig og betydelig større, end et naturligt behov kræver. Hertil kommer ligbrændingsbevægelsen, hvis betydning har bredt sig fra København og de andre krematoriebyer i stadig større cirkler med stadig større virkning, og som sandsynligvis vil være den faktor, der (enten man ønsker det eller ikke) vil komme til at præge vore kirkegårde i væsentlig grad i en nærmere eller fjernere fremtid.

For tyve år siden kunne man med tilfredsstillende resultat beregne en kirkegårds størrelse på grundlag af de tre faktorer: 1) dødeligheden (de sidste ti års middeltal), 2) en gravplads normale størrelse udtrykt i m² samt 3) fredningstidens længde udtrykt i år. Ved at multiplicere antallet af dødsfald i et år med kvadratindholdet af en gravplads og fredningstidens åremål fik man rent teoretisk det areal udtrykt i m², der i den pågældende periode måtte anses for nødvendig til gravplads. Multiplicerer man det fremkomne tal med to eller tre, vil man have hele kirkegårdsarealet i m², idet den væsentligste del af kirkegården — alt efter omstændighederne — optages af gange, veje, læbælter, bygninger og pladser m. v.

Civilingeniør V. *Malling* har i »Ingeniøren« (februar 1946) i en artikel betitlet »Kirkegården og byplanen« forsøgt at opstille en formel, ved hvilken der skulle

kunne opnås »en virkelig rationel beregning«. Civilingeniøren skriver her bl. a.: »En by har 5000 indbyggere, og byplanen udarbejdes med en udvidelse til 10.000 indbyggere. Dødeligheden kan næppe regnes mindre en 16 pro mille for en stagnerende befolkning. Fredningstidens længde er sædvanligvis her i landet 20 år. Gravstedspladsen kan sættes til 2,5 m² og belægningsprocenten, d. v. s. gravpladserne i forhold til hele kirkegårdsarealet (incl. læbælter, gartneriske anlæg, veje, kapel, affaldsplads m. m.) til 40. Kirkegårdsarealet må da sættes til

$$a \times 10.000 \times \frac{16}{1000} \times 20 \times 2,5 \times \frac{100}{40} = 20.000 a$$

hvor a er en konstant, som varierer fra sted til sted og er afhængig af, i hvor høj grad man køber familiegravsteder (vistnok mere almindeligt på landet end i byerne og mere almindeligt i de små byer end i de store byer), og som også afhænger af fornyelseshyppigheden, der virker som en forlængelse af turnus.

Sættes a = 1 får man 2 m² pr. indbygger, et tal som meget vel kan tænkes rimeligt, hvis ligbrændingen tager fart. Er a lig 2 fås 4 m², hvad der svarer til de tal, som *Neufert* og *Gottfried Feder* op giver.

Undersøger man tallene for kirkegårdsarealerne i 1916 (*H. V. Rygners* fortrinlige værk »Statistiske oplysninger om tekniske, hygiejniske og økonomiske forhold i danske byer«), ser man, at tallet er 2,3 for København, 3,09 for Odense, 15,0 for Herning og 18,7 for Sæby, hvortil svarer de i *Tholles* kirkegårdshåndbog (1933) konstaterede 2,1, 2,9, 4,6 og 6,2.

Malling er i begyndelsen af sin artikel inde på tanken om, at man med obligatorisk ligbrænding kan klare sig med et forholdsvis lille kirkegårdsareal, og at man må forudse, at ligbrænding kan blive gjort obligatorisk i alle tilfælde i byer med krematorium.

Klogere end at lovgive om dette vil det sikkert være at lade udviklingen gå sin gang. Ligbrændingsbevægelsen vil vokse yderligere, ikke alene ved sin agitation, men også ved en naturlig tilgang, der vil være større end afgang. Hvor mange sønner stemmer ikke politisk uden egent-

lig overbevisning, for »sådan stemte min far«? Hvor mange er ikke medlem af folkekirken eller et kirkesamfund, ikke fordi de ved egen søgning efter sandheden fandt frem til dette ståsted, men fordi de gennem fødsel, dåb og hjemmets påvirkning føler sig hjemme netop der? På samme måde vil børn og unges syn på begravelseskikken i de allerfleste tilfælde være afhængig af forældrenes syn. Derfor vil tilgangen stige og vokse yderligere med bygning af nye krematorier. Men der vil alligevel mange år fremover være et anseeligt tal af mennesker, der foretrækker jordbegravelsen, som den har været kendt og praktiseret gennem århundreder, også skønt det er en dyrere form.

Brændingsprocenten, der i København var 21,8 i 1932, er i en tyveårsperiode til 1952 vokset til 56,3 og ligger nu over de 60; de tilsvarende procenter for hele landet var henholdsvis 6,4 og 22,2.

Det er givet, at en sådan udvikling må få indflydelse på vore kirkegårde og mere i byerne end på landet, idet fredningstiden kun er den halve af jordbegravelsens og gravstedsarealet endnu mindre, helt ned til $\frac{1}{2}$ m² for en urne, hvor jordbegravelsen kræver 3 m². At en sådan reduktion af gravpladsen er en misforståelse, når gravstedsform, anlæg og monument bevares, står vist de fleste klart, men givet er det, at man kan nøjes med et mindre areal, jo større udbredelse ligbrændingen får.

Civilingeniør Mallings beregningsformel er særdeles anvendelig udfra de givne forudsætninger, men flere faktorer synes i dag så usikre, at man må spørge, om man overhovedet kan benytte en formel og regne med resultatet som holdbart. Der arbejdes her på meget langt sigt, og hvem ved, hvor høj brændingsprocenten vil være om andre tyve år, og hvordan vore kirkegårde til den tid udformes.

Noget tyder på, at man er ved at blive ked af urnegravens små båse, hvor alt for meget skal rummes på alt for ringe plads. Heller ikke »de ukendtes grav«, en mere eller mindre afsides liggende plads, hvor urner nedsættes uden afmærkning, er tilfredsstillende. Det stemmer dårligt med mentaliteten hos den overvejende del af befolkningen. Man vil vide, hvor de afdøde ligger; man vil kunne dvæle ved stedet og lægge sine blomster ved

forskellige lejligheder og højtider, et udtryk for en pietet- og en slægtsfølelse, som er værdifuld.

I de senere år har man både på københavnske og adskillige provinsbyers kirkegårde anlagt fællesgrave, som regel i form af en plæne med træer eller buske, med et fællesmonument, med smukke omgivelser, med bænke og måske en fliseplads ved monumentet, hvor blomster kan henlægges. Disse fællesgrave bliver mere og mere anvendt (se VK, pag. 33). Ganske vist kender de pårørende ikke stedet for urnenedsættelsen (for så vidt er det »de ukendtes grav« om igen), men de ved, det er et sted i plænen, og da hele stedet til stadighed holdes i smukkeste stand, viser det sig for mange mennesker at være fuldt tilfredsstillende.

Der er grund til at tro, at denne form for gravsætning vil udvikle sig yderligere.

Også på jordbegravelsernes område er nye former ved at bane sig vej, og man kunne vel i og for sig godt tænke sig en lignende udvikling til fællesgrave, hvor graven var et større område uden hække og gange, med et fællesmonument, med smukke omgivelser og siddepladser, men hvor begravelser foretages tættest muligt side om side, og hvor den enkelte grav grænser kun fremgik af kirkegårdens kort (jvnfør VK, pag. 25-26).

Der arbejdes flere steder også på dette felt ad nye baner, hvis videre udvikling det skal blive interessant at følge.

Både på denne måde og ved en bevidst takstpolitik vil behovet for kirkegårdsarealer kunne formindskes, og tendensen hertil vil fra de store byer og byområder, hvor udviklingen med stigende styrke gør sine krav gældende, brede sig til provinsen og videre ud.

Cand. polit. *Poul Kryger* skriver i en artikel i »Byplan« nr. 15 1951 efter at have omtalt den betydning, takstpolitiken kan have for tilslutning til ligbrændingstanken og dermed for en reduktion af behovet til kirkegårdsjord: »Tænkte man sig, at man i København gik over til tvungen ligbrænding, samt at man ikke tillod fornyelser af gravsteder udover fredningsperioden, ville man med det nuværende antal begravelser på ca. 8000 årligt kunne nøjes med et kirkegårdsareal på ca. 30 ha eller $\frac{1}{4}$ af det nuværende areal«. Der er

selvsagt ingen ansvarlige og fornuftige mennesker, der drømmer om at indføre så drastiske forholdsregler, men det er nyttigt at holde sig for øje, at kirkegårdsbehovet ikke er en fast størrelse, der kan måles i et vist antal m² pr. indbygger, men at det er påvirkeligt af takster, gravformer og gravturnus.

Hvor store skal vore kirkegårde da være?

Ja, det må forblive et åbent spørgsmål; et spørgsmål, der selvsagt har størst interesse i storbyen og dens omegnskommuner med deres knaphed på jord og deraf udsprungne store økonomiske interesser.

Men kirkegårde skal de have lige så vel som skoler, hospitaler og alderdomshjem. Og plads må de optage, lige så vel som skoler, hospitaler og alderdomshjem gør det. Man kan meget vel beregne (i hvert fald med nogenlunde sikkerhed), hvor lidt jord man kan nøjes med efter forholdene, men man må ikke glemme, at jo større bysamfundet er, des større brug er der samtidig for stedet som rekreativt område, idet kirkegårdene ikke blot benyttes af de døde, men også i høj grad af de levende. Man bør derfor til sin beregning føje en vurdering af udviklingen, fremtidens muligheder og hensigten med arealet, når dets tid som kirkegård evt. udløber.

Under alle omstændigheder vil det være hensigtsmæssigt i en by i vækst i første omgang at sikre rigeligt arealområde til kirkegården ud fra den betragtning, at det altid vil være lettere til sin tid at nyttiggøre arealer, som har vist sig overflødige, end det vil være at skaffe yderligere areal den dag, det viser sig, at kirkegården er for lille.

At hele arealet fra starten bør udnyttes, idet det overskydende anvendes som grønt område, bortforpagtes til nyttigt formål, bruges som planteskole eller lignende, turde være en selvfølge.

Hvordan den fremtidige udvikling end måtte forme sig, er det at håbe, byplanlæggere og autoriteter ikke lader økonomiske hensyn få urimelig overvægt overfor hensynet til henfarne slægter, men at man stadig holder sig gamle *Gladstone's* kloge ord for øje: »Vis mig jert lands kirkegårde, og jeg skal udtale mig om jert lands kultur!«

Om indvielse af kirkegårde

Havearkitekt Johannes Tholle

Det hændte i sommeren 1953, at det blev meddelt mig, at den påtænkte indvielse af en bestemt kirkegård ikke ville finde sted, fordi provsten havde meddelt, at en indvielse ikke kunne finde sted uden i forbindelse med en begravelse, — og at jeg samtidigt fik invitation til en anden kirkegårdsindvielse, der agtedes foretaget uanset at man ikke ville lade kirkegården tage i brug til begravelse før et par år efter. Da jeg i min lange praxis med kirkegårdsspørgsmål iøvrigt formentlig har været med til langt flere kirkegårdsindvielser end jeg tænker mig at selv en provst kommer ud for i sin funktionstid, og da jeg ikke erindrer mig, at 2 (to) af disse har været formet på samme måde, samt da det forekommer mig vigtigt at dette spørgsmål både om indvielse eller ikke samt om måden det gøres på bliver behandlet også fra andet end gejstligt hold, fremkommer disse linjer med nogle personlige synspunkter.

»Når en ny kirke indvies, indvier biskoppen dermed tillige kirkegården«, — således står der side 149 i den »Vejledning i den danske folkekirkes gudstjenesteordning«, som er udarbejdet af rigets biskopper og udsendt i 1949. Uden at finde grund til at optrække den historiske baggrund for denne passus, kan det måske være passende at nævne, at da kirkegårdene i købstæderne i henhold til § 9 i lov af 26-2-1805 skulle lægges udenfor byerne, og altså formentlig for første gang i den kristne danske kirkes historie indrettedes *uden* at have en *kirkebygning* som basis og centrum, fastsattes det i slutningen af nævnte paragraf, at den udflyttede kirkegård, »naar den til dette Brug er indrettet, bør, ved en passende Tale af Sognepræsten, dertil høitideligen indvies«. Her er det altså sognepræsten — overfor kirken var det biskoppen. Og i loven tales kun om købstæderne, ikke